

ЧАБАН Анатолій Юзефович,
доктор історичних наук,
професор кафедри археології та
спеціальних
галузей історичної науки Черкаського
національного університету ім.
Богдана Хмельницького
e-mail: achaban0909@ukr.net
ХАРСУН Ольга Вікторівна,
кандидат історичних наук,
завідувач науково-дослідним
експозиційним відділом
КУ «Обласний художній музей» ЧОР
e-mail: olgakharsun@ukr.net

УКРАЇНСЬКА КОЗАЦЬКА ДЕРЖАВА ЧАСІВ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ЯК СУБ'ЄКТ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Анотація. У запропонованому дослідженні висвітлюються міжнародні відносини Української козацької держави у 1649–1657 рр. Підкреслюється, що зовнішньо-політичний фактор розгортання Української національно-визвольної революції середини XVII ст. століття став одним із ключових) у визначенні причин та характеру визвольних змагань цього часу. Проаналізовано складне геополітичне становище зародження української козацької державності. Робиться висновок, що міжнародні відносини України у часи Б. Хмельницького визначалися не лише його прагненням знайти союзників у своїй боротьбі, але й політичними інтересами європейських держав.

У статті висвітлюються оцінки подій в Україні головними європейськими гравцями у час розгортання та завершення Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.). Показані головні напрямки зовнішньополітичної діяльності та дійові особи зовнішньополітичної діяльності Української козацької держави. Аналізується складний шлях пошуку союзників у національно-визвольній боротьбі. Робиться загальний висновок, що зовнішня політика Б. Хмельницького була спрямована на утвердження української державності європейського зразка, а сам він використовував для цього всі необхідні засоби, форми та методи дипломатичної діяльності.

Ключові слова: Українська козацька держава, зовнішньополітична діяльність, європейські відносини першої половини XVII століття, пошуки союзників.

Постановка проблеми. У наш час проходить важливий процес осмислення історичних процесів середньовічної доби, усіх її аспектів. Таке явище, як виникнення у результаті національно-визвольної революції середини XVII століття Української козацької держави, її становлення та діяльність продовжує залишатися в епіцентрі досліджень вітчизняних медієвістів. Важливим напрямком є осмислення суб'єктності козацької держави у системі тогочасних міжнародних відносин, формування системи її зовнішньополітичної діяльності. Незважаючи на те, що процес налагодження міжнародних відносин козацької держави відбувався у досить складних геополітичних обставинах, він характеризується досить значними здобутками української дипломатичної служби.

Мета дослідження: на основі опрацьованої джерельної бази, зокрема документів часів Б. Хмельницького, та досліджень Національної революції 1648–1676 рр. вченими-істориками XIX–XXI століть, показати особливості становлення міжнародних відносин Української козацької держави, її модерний характер, складність та ступінь вирішення проблем.

Аналіз досліджень проблеми. Як справедливо зауважували В. Смолій та В. Степанков у своєму фундаментальному дослідженні «Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет» зовнішньо-політичний фактор був одним із

найважливіших у визначенні причин, характеру та перебігу подій Української національно-визвольної революції середини XVII століття.

Українська козацька держава, яка виникла у середині XVII століття, займала особливе геополітичне становище на політичній карті тогочасної Європи. У цьому регіоні домінували великі держави: Річ Посполита, Московська держава, Османська імперія. Безумовно, що всі вони не були зацікавлені в існуванні самостійної й міцної Української держави, адже це суперечило їхнім політичним намірам щодо українських земель. Виникнення Української держави порушило рівновагу сил у Центрально-Східній Європі. Щоб зберегти себе як незалежну державу, Україні доводилося проводити гнучку зовнішню політику і шукати союзників серед сусідніх та віддалених країн.

Водночас із кінця XVI століття козацтво та Запорозька Січ стають важливим фактором європейських міжнародних відносин. Уже в 20–30-х роках XVII століття багато європейських політиків розцінювали Україну як «Ахіллесову п'яту» Речі Посполитої, де відбувалися часті й могутні козацько-селянські повстання і точилася релігійно-політична боротьба. Проте вражаючим для Європи був розмах національно-визвольної війни. Адже до цього Річ Посполита була однією із найсильніших держав Європи, з якою більшість країн вважала необхідним якщо й не дружити, то жити в мирі. І раптом на її широких просторах вибухає могутній народний рух, котрий вона не в змозі погасити.

Слід згадати й головні події у Європі в ході Тридцятилітньої війни 1618–1648 рр. У ній Річ Посполита була одним із оплотів католицизму в Європі. Повстання в українських землях Речі Посполитої 20–30 рр. не дали їй можливості активно діяти на боці Католицької ліги. А на початку 1648 р. вибухнуло могутнє повстання під проводом Богдана Хмельницького, яке переросло у національно-визвольну революцію, завдавши серйозного удару Речі Посполитій. У тому ж році Австрія та Іспанія потерпіли поразку, а Вестфальський мир 1648 р. означав кінець Тридцятилітньої війни. Більше того, саме в цей період в Англії розпочалася буржуазна революція. Все це означало корінний перелом в історії Європи.

Провідна роль на континенті переходить до країн, які стали на шлях буржуазного розвитку (Голландія, Англія), і тих, де склалася абсолютна монархія нового типу (Франція). Стали формуватися нові союзи, з'являлися нові політичні орієнтири держав і у цьому процесі не останнє місце належало Україні. Національно-визвольна війна 1648–1654 рр. привела до радикальної зміни ситуації у Східній Європі, а через неї вплинула на загальноєвропейську ситуацію. Річ Посполита, втративши значну частину своєї території, а разом із тим і козацьку воєнну силу, почала занепадати, хоча кілька десятиліть намагалася повернути втрачені землі. Московія ж навпаки, внаслідок приєднання значної частини України, з часом набула значення головної військово-політичної сили на європейському сході.

Насамкінець, ще одним фактором, який впливав на політичну ситуацію в Європі, була Османська імперія та її васал Кримське ханство. По-перше, ряд держав або намагалися звільнитися від османської влади і сформувати нові коаліції держав, або прагнули не допустити поширення впливу осман у Західній Європі. По-друге, буфером між ними й турецько-татарською загрозою була Україна.

Отже, міжнародні відносини України у часи Б. Хмельницького визначалися не лише його прагненням знайти союзників у своїй боротьбі, але й політичними інтересами європейських держав.

Оцінки подій в Україні головними європейськими гравцями.

Події Національно-визвольної війни набули широкого міжнародного розголосу. Особливо світ сколихнув факт утворення Української гетьманської держави. Ці події європейські володарі сприйняли неоднозначно і часто суперечливо. Їхнє ставлення зумовлювалося складними міждержавними відносинами та зовнішньополітичними інтересами багатьох країн. Розподіл сил у тогочасній Європі визначали реформаційні та

контрреформаційні рухи. У зв'язку з цим усі країни поділялися на три табори: католицький, протестантський і православний.

До католицького табору належали такі держави як: Австрія, Іспанія, Франція, князівства Німеччини, Венеційська республіка. У своїй більшості вони підтримували у цій боротьбі Річ Посполиту, й вороже ставились до визвольної боротьби українського народу. Але через складне внутрішнє становище вони не могли підтримати Польщу збройним виступом, тому допомога виявлялася насамперед у дипломатичній площині.

Австрія не мала спільних кордонів з Україною, але мала їх з володіннями Османської імперії. Коли розпочалася визвольна війна України проти Речі Посполитої, Австрія однозначно стала на бік останньої. Австрійська дипломатія підбурювала проти України Молдавію, Валахію і Трансільванію. Віденський двір наказував своєму послу в Стамбулі всіма можливими засобами шкодити політичним контактам Хмельницького із султаном. Пізніше її дипломати виступлять посередниками між Річчю Посполитою і Московською державою при підписанні Віленського перемир'я 1656 р., куди представники України не були запрошені. На початку 1657 р., коли Україна, Швеція і Трансільванія спільно воювали проти Польщі, до Хмельницького прибуло австрійське посольство П. Парчевича з метою схилити гетьмана до миру із Річчю Посполитою.

У німецьких князівствах ставлення до боротьби українського народу проти Речі Посполитої було неоднозначним: у католицьких князівствах – ворожим, у протестантських – поміркованим. Однак у наших землях не підтримували й Польщу, сподіваючись скористатися з її послаблення для піднесення Пруссії.

Венеційська республіка, не дивлячись на те, що була католицькою державою і розташована поряд із серцем католицької церкви – Римом, підтримувала Україну в її боротьбі проти Польщі, оскільки вбачала в українському козацтві свого союзника у війні проти Туреччини і знаходилася в стані постійної конкуренції з Османською імперією за вплив на Балканському півострові. У 1650 р. в Україну навіть прибуло посольство Альберто Віміні з метою укладення угоди про антитурецький союз Венеції та України. І хоча згоди досягнуто не було, адже Україна не могла вести війну і проти Польщі, і проти Туреччини одночасно, дружні відносини між державами не припинялися.

До протестантського табору належали Англія, Голландія, Швеція і князівства Північної Німеччини. Вони, в основному, позитивно сприймали події в Україні, розуміючи що із послабленням Речі Посполитої ослабне і весь католицький табір.

Географічно найвіддаленішою від України була Англія, яку на той час охопила буржуазна революція з її антикатолицькими гаслами. Звідси боротьба українського народу проти Речі Посполитої і католицизму сприймалася як боротьба проти спільного ворога. Олівер Кромвель написав послання Б.Хмельницькому, називаючи його «генералісимусом військ і стародавньої грецької релігії та церкви», «володарем усіх запорозьких козаків», «викорінювачем римських священників». У 1656 р. Кромвель відправив до Бранденбургу генерала Джефсона, щоб через нього налагодити зв'язки з Хмельницьким.

Також підтримувала українську державу *Швеція*, яка була зацікавлена в ослабленні Польщі з метою приєднання до своїх володінь її земель. Внаслідок перемоги у Тридцятилітній війні Швеція перетворилася у могутню європейську державу, котра панувала на Балтійському морі, тримала під своїм впливом Німеччину, загрожувала Московії та Польщі. Для України це був особливий союзник у створенні антипольської коаліції держав. Варто зазначити, що найбільш інтенсивними українсько-шведськими відносинами стали тільки у 1655–1657 рр.

Голландія підтримувала український народ у боротьбі не тільки проти Речі Посполитої, а й проти католицької церкви, оскільки Українська держава пройшла такий самий шлях у боротьбі за національне і релігійне визволення.

До православного табору належали такі держави й князівства: Московська держава, Трансільванія, Валахія, Молдова. Всі вони загалом підтримали боротьбу українського

народу. Уряд Хмельницького встановив і постійно підтримує контакти також з болгарами, греками, сербами.

Православна церква, зокрема усі чотири православні патріархи (константинопольський, александрійський, антіохійський, єрусалимський) благословили Хмельницького на переможну війну, тому що їм була вигідна перемога України, оскільки вона принесе не тільки ослаблення католицького табору й посилення православного, але й згодом можна буде очікувати допомоги України в боротьбі з Османською імперією. Представник константинопольського патріарха привіз українському гетьманові меч, освячений на Гробі Господнім. Двоє патріархів безпосередньо побували в Україні, сподіваючись отримати від уряду Хмельницького допомогу в боротьбі проти Туреччини.

Ставлення *Валахії, Молдови, Трансільванії* до Національно-визвольної війни українського народу було дещо складнішим. Відносини були то союзницькими, то напруженими. Кожна з них хоч на словах і підтримувала Хмельницького, проте з безпосередньою допомогою не квапилася, прагнучи використати війну задля власних інтересів і зміцнити свої позиції на міжнародній арені. Молдавія перебувала у васальній залежності від Оттоманської Порти, але й була в досить дружніх відносинах з Річчю Посполитою. Коли в Україні почалася національно-визвольна війна, у Молдавії активізувався рух опришків, але господарю вдалося його придушити.

У 1648 р. в Молдавію прибули послы Хмельницького і зажадали не пропускати втікаючих з України шляхтичів і купців. Лупул вів подвійну гру, залишаючись прихильником Польщі. Тому у вересні 1650 р. Б. Хмельницький здійснив блискавичний похід у Молдавію і змусив В. Лупула погодитися на шлюб Тимоша і Розанди, що не лише скріплювало українсько-молдавський союз, але й піднімало авторитет Б. Хмельницького.

Після поранення при облозі Сучави Тимоша Хмельницького, династичні наміри гетьмана відпали, але він не залишив Молдавію поза увагою. Коли молдавським воєводою став Стефан Георгіца, між Молдавією та Україною було укладено мирний договір.

Добрі відносини слалися між Українською державою і Валахією. Валаський воєвода Матвій Басараб у 1651 р. першим запропонував гетьманові військову допомогу.

У васальній залежності від Оттоманської Порти знаходилося Семиграддя (Трансільванія). Його князь Бетлен Габор ще раніше мав дипломатичні контакти з Військом Запорозьким. Коли почалася національно-визвольна війна українського народу, семиградський князь Юрій Ракоцій I через українського шляхтича Юрія Немирича встановив зв'язки з Хмельницьким. Перше посольство до Трансільванії очолив військовий писар Іван Виговський.

Ставлення *Московської держави до тогочасних подій в Україні* було далеко неоднозначним по причині того, що не потрібні були їм сильні сусіди – ні Річ Посполита, ні тим паче Україна, де вже встановилися козацькі порядки. Тому Московія займала вичікувальну позицію. Починаючи з 1648 р. Б. Хмельницький неодноразово звертався до Москви з проханням допомогти в антипольській боротьбі. Навіть загрожував війною, якщо не буде надано цієї допомоги. Проте Москва не хотіла розривати миру з Польщею і зайняла вичікувальну позицію. Та згодом Москва змінює свою політику щодо України й погоджується надати їй військову допомогу. Це було зумовлене рядом причин: а) бажанням розширити сферу свого впливу; б) використати Україну як буфер проти Туреччини; в) залучити українські козацькі збройні формування, щоб відвоювати у Речі Посполитої втрачені Московією території. Російський цар після деяких вагань «в ім'я спасіння віри православної» погодився взяти Військо Запорозьке під свою опіку.

Головні напрямки зовнішньополітичної діяльності Української козацької держави.

Головною метою дипломатичних заходів Богдана Хмельницького було отримання допомоги у війні з Річчю Посполитою. Першою його дипломатичною акцією був союз з Кримом. Хоча Кримське ханство своїми нападами приносило багато лиха українському населенню, Б. Хмельницький вважав за першочергове завдання укласти союз із татарами.

Татарська кіннота надавала суттєву допомогу повстанцям. Але значення мало не стільки використання татар як допоміжного війська, скільки забезпечення повстанцям спокійного тилу, бо татари могли стати на бік Речі Посполитої.

Для Хмельницького союз із Кримом давав можливість використати татарську кінноту як допоміжне військо, оскільки вони були майстрами несподіваного нападу, знищення обозів, оточення невеликих загонів. Це був рівноправний українсько-кримський союз, хоча поляки розцінювали його як підданство Б. Хмельницького Криму.

Унаслідок татарських грабежів українського населення та зради хана під Зборовом і Берестечком відносини із Кримом ускладнювалися. Але Хмельницький не йшов на розрив з Кримом.

Відносини з Оттоманською Портою

Б. Хмельницький добре знав турецьку проблему, бо чверть віку тому він був у татарському полоні і два роки жив у Константинополі. Він знав турецьку мову, звичаї та устрій Османської імперії. Спочатку Хмельницький установив дипломатичні зв'язки з Портою, щоб забезпечити собі допомогу її васала – Криму. Потім ініціатива перейшла до султана, який хотів добитися підданства йому гетьмана Хмельницького. Коли у відповідь на місію турецького посла Османа влітку 1651 р. гетьман послав у Стамбул посольство на чолі з київським полковником Антоном Ждановичем і своїм родичем Павлом Ясенком - Хмельницьким, султанський двір прийняв їх з великою повагою і султан обдарував їх коштовними дарунками. Оскільки в Стамбулі було багато іноземних послів, поширилися чутки про можливе підданство Хмельницького Оттоманській Порті.

Молдавський похід Б. Хмельницького хоч і стривожив Стамбул, але загалом не вплинув на відносини з гетьманом. Стамбул схилив Хмельницького до підданства, а гетьман погоджувався на рівноправний договір. Дипломатичні зв'язки були дуже інтенсивними. Переговорів вимагали обставини.

Наприкінці 1653 р. Українська гетьманська держава перебувала у складному становищі. Тому Б. Хмельницький змушений був шукати надійну та міцну державу-покровителя. Найбільш реальними кандидатурами були Росія та Туреччина, але оскільки Москва посіла вичікувальну позицію, гетьман зробив ставку на Османську імперію. Ще в другій половині 1650 р. було укладено угоду зі Стамбулом про надання українським купцям права вільно перетинати Чорне море, торгувати без мита в турецьких володіннях.

Іншим об'єктом зовнішньої політики Української держави була Молдова. Гетьман підтримував взаємини з правителями Трансільванії і Валахії, прагнув налагодити контакти з Венеціанською республікою та Бранденбургом. Головним завданням міжнародної політики молодій Українській державі було успішне завершення війни з Річчю Посполитою та об'єднання всіх українських земель. Але далі події розвиваються трагічно для України: у 1653 р. під час молдавського походу гине його син Тиміш, Валахія й Трансільванія переходять на польський бік, у битві під Жванцем татари знову зраджують та укладають сепаратний мир з поляками. Ускладнення геополітичної ситуації в регіоні, воєнні невдачі, формальна підтримка Оттоманської Порти підштовхнули гетьмана до відмови від протурецької орієнтації та союзницьких відносин з Кримом і визначили проросійський вектор зовнішньої політики Війська Запорозького.

Головні дієві особи зовнішньополітичної діяльності Української козацької держави

Стратегію зовнішньої політики держави визначав гетьман Б. Хмельницький, який був досвідченим політиком і дипломатом. Створена ним дипломатична служба стала важливим інструментом зовнішньополітичної діяльності Української держави. Функції дипломатичної служби держави виконувала Генеральна військова канцелярія. Вона визначала склад українських дипломатичних посольств, приймала і відправляла чужоземні посольства, аналізувала розвідувальну інформацію, готувала дипломатичні документи.

Виняткові дипломатичні здібності виявляв і сам Богдан Хмельницький. Він зумів у важких умовах практично нескінченних бойових дій налагодити дипломатичну службу, яка стежила за подіями Східної, Південно-Східної та Центральної Європи. Гетьман, в залежності від потреб, визначав країну, склад посольства, розмір матеріального забезпечення, кількість та характер подарунків. Він проводив особисті бесіди з персоналом новопризначених посольств і давав остаточні настанови та листи з інструкціями. Гетьман контролював дипломатичний протокол, особисто приймав та проводжав іноземних послів. Починаючи з Б. Хмельницького, всі гетьмани здійснювали регулярне дипломатичне листування з іноземними государями. Майже всі українські правителі середини XVII – початку XVIII століть відзначалися дипломатичним хистом.

Велика заслуга в налагодженні ефективної роботи канцелярії належала генеральному писарю Іванові Виговському – здібному адміністратору й дипломатові. У державі з'явилася ціла плеяда блискучих дипломатів. Серед них були, зокрема, Силюян Мужиловський, Кіндрат Бурлай, Антон Жданович.

Процес формування української державності включав і створення органів державної влади і, зокрема, дипломатичної служби. У Війську Запорозькому не існувало спеціальної установи, яка б займалася проблемами зовнішньої політики. Загальне керівництво здійснював гетьман, а виконавчим органом стала Військова канцелярія на чолі з генеральним писарем. Найважливіші питання (укладання угод, оголошення війни) вирішувалися на генеральній раді, інколи на старшинській раді. Рада розробляла напрями зовнішньої політики, умови угод і договорів. Гетьман здійснював практичне керівництво відносинами з іншими країнами. Поточну роботу виконувала Генеральна військова канцелярія, писарі якої готували відповідну документацію.

Військова канцелярія за дорученням гетьмана і під керівництвом писаря здійснювала закордонне листування і виконувала роль дипломатичного архіву, а також складала інструкції для посольств. Керівник канцелярії виконував важливу протокольну функцію, зустрічаючи послів та проводжаючи їх до гетьмана. До Чигирини прибували посольства з Росії, Криму, Польщі, Туреччини, Молдавії, Валахії, Трансільванії, Швеції, Австрії, країн Європи. У роки визвольної боротьби Б. Хмельницькому за допомогою своєї дипломатії вдалося зробити дуже важливу справу – паралізувати дії польського уряду, спрямовані на створення антиукраїнської коаліції.

Важливою сферою діяльності козацьких дипломатів 1648–1657 рр. було збирання різноманітної інформації про характер міжнародних відносин, внутрішньополітичне становище потенційних союзників і противників, їхню військову потужність тощо.

Важливі і складні дипломатичні доручення Б. Хмельницького гідно і професійно виконували його сподвижники, очолюючи посольства в різних державах. Козацька держава мала досить високий фаховий рівень дипломатичного корпусу.

Особливе місце посідали послы, на яких покладалася велика відповідальність за обстоювання державних інтересів за умов відсутності регулярного зв'язку з батьківщиною. Серед них – чигиринський полковник Федір Вешняк-Якубович (відомий також як Якубовський), що очолював перше українське посольство до Варшави (1648 р.) і до Москви (квітень–червень 1649 р.).

Важливі дипломатичні доручення виконував прилуцький, а потім кропив'янський полковник Филон Джалалій (Джеджалій), очолюючи українське посольство до Стамбула (1648 р.), де було укладено союз з Туреччиною.

Генеральний осавул Дем'ян Лисовець (Демко Чигиринський) був послом у Молдові і Валахії (1654 р.).

Талановитий дипломат білоцерківський полковник Іван Гиря наприкінці 1648 р. очолював посольство до Варшави. Гадяцький полковник Кіндрат Бурлай (Бурлюй, Бурлій) очолив перше посольство від Запорозького війська до Криму.

Корсунський полковник Максим Нестеренко, активний військовий, політичний і дипломатичний діяч у 30–50-ті роки, 1646 р. разом із Б. Хмельницьким – чигиринським

сотником їздив до Варшави на переговори з королем Владиславом IV у справі війни з Туреччиною і козацького походу на Чорне море. У грудні 1649 р. очолив українське посольство до Варшави у справі ратифікації Зборівської українсько-польської угоди.

Ніжинський полковник Іван Золотаренко був учасником посольства, яке Б. Хмельницький відправив до Москви з проханням військової допомоги в боротьбі проти Польщі.

Слід зауважити, що серед послів були не лише представники козацької старшини, а й міщани та священнослужителі, а також іноземці, серед яких відомі імена Теодозія Грека і Данила Оліверберга.

За видатні здібності Хмельницький у 50-ті роки надає Петру Дорошенкові, що очолював Прилуцький полк і став гетьманом (1665–1676 рр.), чин «арматного писаря» і посилає з важливими дипломатичними дорученнями тощо. Отже, керівна козацька старшина під проводом Б. Хмельницького творила незалежну українську державу з європейським спрямуванням.

Загалом зовнішня політика Б. Хмельницького була спрямована на утвердження української державності європейського зразка і використовувала для цього всі необхідні засоби, форми та методи дипломатичної діяльності.

Пошуки союзників

Період з 1649 по 1657 р. відзначався активними зусиллями молодої держави щодо утвердження власного місця на міжнародній арені. Від початку козацьке керівництво виявилось у надзвичайно не вигідній геополітичній ситуації, країна знаходилася «між чотирьох вогнів» потужних та активних противників нової держави: Речі Посполитої, Кримського ханства, Османської імперії та Московії.

За таких обставин основною зовнішньополітичною стратегією була обрана багатовекторність, тобто лавірування між основними супротивниками та формування союзів з іншими державами. Можна стверджувати, що у протиборстві різних держав та політичних сил у Східній та Південно-Східній Європі Б. Хмельницькому вдавалося знаходити оптимальні рішення, укладати союзи, нейтралізувати ворогів. Завдячуючи цьому, він домогся визнання України урядами Кримського ханства, Англії, Венеції, Речі Посполитої, Трансильванії, Австрії, Швеції та інших країн.

У контексті розвитку геополітичних процесів перед Б. Хмельницьким поставала дилема: залишитися наодинці з Річчю Посполитою і, можливо, цілком втратити основні завоювання, чи заради їх збереження прийняти протекторат однієї із сильних держав. Такими тоді були блискуча Порта і Росія. Іншого виходу з трагічної для української держави геополітичної ситуації, на жаль, не існувало.

Після болісних роздумів врешті-решт гетьман пріоритетною визнав можливість протекції московського царя. Зрозуміло, цей крок був вимушеним, оскільки польсько-кримський Кам'янецький договір 1653 р., який не передбачав навіть збереження за козацькою Україною статусу державної автономії у складі Речі Посполитої, ставив її перед фактом існування політичного порозуміння Речі Посполитої і Кримського ханства.

У подальшому, незважаючи на принципові розбіжності в оцінках сторонами засад двосторонніх відносин, суперечності щодо підпорядкування відвойованих у Речі Посполитої земель, концепції зовнішньополітичної орієнтації, Б. Хмельницький провадить гнучку політику щодо Москви, прагнучи зберегти воєнний союз із царем, наповнити його новим змістом і водночас доповнити домовленостями з іншими державами, зацікавленими у створенні антипольської коаліції.

Не пориваючи з Москвою, наприкінці 1656 – початку 1657 рр. Б. Хмельницький як один із пріоритетних напрямів української зовнішньої політики розглядає курс на військову співпрацю зі Швецією. Водночас існували обставини, що перешкождали цьому. Зокрема, після військових успіхів Швеції в регіоні польська шляхта добровільно визнала протекторат Карла X Густава, що знизило цінність козацької держави з точки зору захисту інтересів шведської корони. До того ж шведи в ультимативному порядку зажадали

обмежити ареал поширення козацького впливу, що зрештою спричинило відхід українських військ з Галичини.

Шведський фактор змусив Україну піти на відновлення союзних відносин з Кримом. Уклавши угоду з ханом, Б. Хмельницький робить спробу впровадити в життя біполярну модель зовнішньополітичної орієнтації України, а саме: налагодження союзницьких стосунків з Кримом при збереженні протекції московського царя.

Висновки. Події національно-визвольної революції в Україні середини XVII ст. століття викликали глибокий резонанс у європейській спільноті. Важливим фактором становлення Весфальської системи міжнародних відносин, яка сформувалася після завершення Тридцятилітньої війни (1618–1648 рр.) стали революційні події в Україні.

Незважаючи на значну протидію держав-сусідів у створенні козацької держави, завдяки активній і виваженій міжнародній діяльності гетьманській державі вдалося прорвати зовнішню ізоляцію та здобути міжнародне визнання. Було сформовано висококваліфіковану дипломатичну службу й вибудовано стратегію міжнародних відносин.

Проте високий рівень дипломатії не зміг компенсувати загалом несприятливе геополітичне становище українських земель, які зрештою були анексовані сусідніми державами.

Літератури

1. Документи Богдана Хмельницького. – Київ, 1961. – С. 621.
2. Дипломатична служба Богдана Хмельницького // Енциклопедія історії України. – Київ, 2004. – Т. 2. – С. 387.
3. Брехуненко В. Богдан Хмельницький / В. Брехуненко. – Київ : ПП Наталія Брехуненко, 2007. – 68 с.
4. Гвоздик-Пріцак Л. Економічна і політична візія Богдана Хмельницького та її реалізація в державі Військо Запорозьке : монографія / Л. Гвоздик-Пріцак, НАН України; Ін-т укр. археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ : Обереги, 1999. – 215 с.
5. Єфименко О. Історія України та її народу : монографія / О. Я. Єфименко ; упоряд. тексту та іл. Ю. О. Іванченка, Н. Д. Прибеги ; Передм. та прим. Т. Г. Лазоренка ; пер. з рос. В. Д. Калити. – Київ : Мистецтво, 1992. – 251 с.
6. Замлинский В. Богдан Хмельницкий : біографія окремої особи / В. Замлинский. – М. : Мол. гвардия, 1989. – 334 с.
7. Качмарчик Я. Гетьман Богдан Хмельницький : науково-популярна література / Я. Качмарчик ; Пер. з пол. І. Сварника ; Південно-східний науковий інститут у Перемишлі. – Перемишль; Львів : Б.в., 1996. – 326 с.
8. Костомаров М. Богдан Хмельницький : Історичний нарис / М. Костомаров ; упоряд. і передм. В. Замлинського ; приміт. І. Бутича. – Київ : Веселка, 1992. – 91 с.
9. Костомаров М. Богдан Хмельницький : Історична монографія / М. Костомаров ; пер. з рос. Т. С. Завгородньої ; Авт. передм. В. Мороз. – Дніпропетровськ : Січ, 2004. – 843 с.
10. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький : історична література / І. Крип'якевич ; укл., покажч. Р. І. Крип'якевича ; авт. передм. Я. Д. Ісаєвич. – 2-е вид., випр. і допов. – Львів : Світ, 1990. – 405 с.
11. Огієнко І. Богдан Хмельницький : історична література/ Іван Огієнко ; Упор., автор передмови і коментарів Микола Тимошик. – Київ : Наша культура і наука, 2004. – 447 с.
12. Смолій В. Богдан Хмельницький : [Соціально-політичний портрет] / В. Смолій, В. Степанков. – Київ : Альтернативи, 2003. – 399 с.
13. Чуприна В. Хмельниччина (1648–1657 рр.) : Визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького / В. Чуприна, З. Чуприна ; ред. Л. Крючків. – Львів : Світ, 2003. – 175 с.

References

1. Documents of Bogdan Khmelnytsky (1961). Kyiv (in Ukr.)
2. Bohdan Khmelnytsky Diplomatic Service (2004). Encyclopedia of Ukrainian History. P. 3. Kyiv (in Ukr.)
3. Brehunenko V. (2007). Bogdan Khmelnytsky. Kyiv (in Ukr.)
4. Gvozduk-Pritsak L. (1999). Economic and political activities of Bohdan Khmelnytsky and its realization in the state Zaporizhzhya Army: the monograph. Kyiv: Oberegu (in Ukr.)
5. Efimenko O. (1992). History of Ukraine and its people: the monograph Kyiv: Mycnetstvo (in Ukr.)
6. Zamlynsky V. (1989). Bogdan Khmelnytsky: biography of an individual Moscow (in Ukr.)
7. Kachmarchik Y. (1996). Hetman Bogdan Khmelnytsky Lviv (in Ukr.)
8. Kostomarov M. (1992). Bogdan Khmelnytsky: Historical essay. Kyiv: Veselka (in Ukr.)
9. Kostomarov M. (2004). Bogdan Khmelnytsky: Historical monograph Dnipropetrovsk: Sich (in Ukr.)
10. Krypiakievych I. (1990). Bogdan Khmelnytsky: Historical literature Lviv: Svit (in Ukr.)

11. Ogienko I. (2004). Bogdan Khmelnytsky: Historical literature. Kyiv: Nasha kultura i nauka (in Ukr.)
12. Smolii V. (2003). Bogdan Khmelnytsky: Social-political portrait. Kyiv: Alternatyvy (in Ukr.)
13. Chuprina V. (2003). Khmelnytskyi (1648–1657): Liberation War of the Ukrainian people led by B. Khmelnytsky. Lviv: Svit (in Ukr.)

CHABAN Anatolia Yuzefovich,

PhD in History, professor of Archeology and Specialized Historical Sciences Chair at Bohdan Khmelnytsky Cherkasy State University

e-mail: achaban0909@ukr.net

KHARSUN Olga Viktorivna,

Candidate of Historical Sciences, Head of Scientific Research Exposition Department of Cherkasy Regional Art Museum

e-mail: olgakharsun@ukr.net

UKRAINIAN COSSACK STATE DURING BOHDAN KHMELNITSKY TIME PERIOD AS SUBJECT OF EUROPEAN INTERNATIONAL RELATION

Introduction. Presently, scientific community undergoing an important process of comprehension of all aspects of medieval times historical processes. Such phenomenon as the emergence of Cossack state as a result of the national liberation revolution of the middle of the XVII century, as well as state's establishment and activities continues to remain at the center of research by Ukrainian media researchers. An important area of research is the understanding of the subjectivity of the Cossack state in the system of contemporary international relations and the formation of its foreign policy system in the international arena. To date, there is insufficient number of scientific studies in which the diplomatic activity of the Ukrainian state at the time of B. Khmelnytsky is presented in the context of the European international political situation of the second half of the XVII century.

Purpose. On the basis of the researched sources, in particular the documents of the times of B. Khmelnytsky, and the studies of the National Revolution of 1648–1676 by the historians of the 19th – 21st centuries, to show the peculiarity of the formation of the international relations of the Ukrainian Cossack state, its modern character, the complexity and degree of solving problems.

Results. The countries of the old Europe and even Asia (the Ottoman Empire) had mixed reaction to the emergence of a new state on the map of Europe, namely the Ukrainian Hetman state. There are several reasons for this: a) some countries were not interested in the establishment and strengthening of a new state in eastern Europe, since Orthodoxy was professed on these lands, and at that time there was a severe struggle between representatives of various Christian movements; b) in some countries in the middle of the XVII century there was difficult internal political situation and therefore more attention was drawn to the internal state of affairs; c) a number of countries had rather close diplomatic relationship with Rzeczpospolita, and they did not want to either openly interfere in the war between the Cossacks and Poles or openly support Poland as their ally.

However, despite the complicated international situation, B. Khmelnytsky, has been actively developing diplomatic contacts with various European countries and the Ottoman Empire. The main goal of all hetman's diplomatic activities at the initial stage of the state's existence was an attempt to get military aid in confrontation with the Rzeczpospolita. That is why the hetman first established relations with the southern neighbors, the Crimean Khanate and the Ottoman Empire. At the same time, he received military aid, as the Tatar cavalry strengthened Khmelnytsky's army. The establishment of diplomatic relations with its southern and eastern neighbors (the Crimean Khanate, the Ottoman Empire, and Moscow) should have ensured the security of the borders and allowed hetman to focus on the war with the Rzeczpospolita.

In order to conduct a successful foreign policy, diplomatic services were created in the Ukrainian Hetman state, the functions of which were performed by the General Military Office. It defined the composition of the Ukrainian diplomatic embassies, hosted foreign embassies and prepared diplomatic documents. Also, at the time of Khmelnytsky, a number of Cossack leaders were distinguished for their remarkable diplomatic talents and many benefits that they brought to the Ukrainian state during diplomatic negotiations with the ambassadors of other countries.

The period from 1649 to 1657 was marked by the active efforts of the young state to establish its own place in the international arena. From the beginning, the Cossack leadership turned out to be in an extremely disadvantaged geopolitical situation, the country was «between the four fires» of powerful and active opponents of the new state: the Rzeczpospolita, the Crimean Khanate, the Ottoman Empire, and Moscow. Under such circumstances, the main foreign policy strategy was chosen as multi-vector. To

achieve the goal – to successfully complete the war with the Rzeczpospolita and unite all Ukrainian lands, the diplomatic government of B. Khmelnytsky actively used contradictions between the Polish state, Moscow and the Ottoman Empire. But events were developing tragically for Ukraine: in 1653, during the Moldavian campaign, hetman's son Tymish perished, Wallachia and Transylvania switch to the Polish side; and in the Battle of Zhvanec, the Tatars again betrayed and concluded a separate peace with the Poles. The complication of the geopolitical situation in the region, the military failures, the formal support of the Ottoman Porta pushed hetman to abandon the pro-Turkish orientation and allied relations with the Crimea and defined the pro-Russian vector of the foreign policy of the Zaporozhian Army.

Conclusion. The events of the national liberation revolution in Ukraine in the middle of the XVII century caused profound resonance in the European community. The revolutionary events in Ukraine became an important factor in the formation of the Wesfal system of international relations, which was formed after the end of the Thirty Years' War (1618-1630 years). Despite the significant opposition of the neighboring states to the creation of the Cossack state, thanks to active and well-considered international activity, the Hetman state managed to break through the external isolation and gain international recognition. A highly qualified diplomatic service was formed and a strategy of international relations was built. However, the high level of diplomacy was not able to compensate for the generally unfavorable geopolitical position of Ukrainian lands, which eventually were annexed by neighboring states.

Key words: Ukrainian Cossack state, foreign policy activity, European relations of the first half of XVII century, search of allies.

Надійшла до редакції 01.05. 2017
Затверджена до друку 10. 05. 2017